

درآمدی بر حمایت از حق اختراع در حقوق ایران و چالشهای حقوقی الحاق به موافقتنامه تریپس

۴۴

فقه و حقوق / سال چهارم / شماره ۱۳ / تابستان ۱۳۸۶

تاریخ دریافت: ۱۳۸۶/۱/۱۵

تاریخ تأیید: ۱۳۸۶/۳/۳

حمیدرضا اصلانی*

چکیده

حمایت از حق اختراع در حقوق ایران پیشینه هفتاد ساله دارد. هرچند این حوزه از دانش حقوق در طی این سالها به خصوص دو دهه گذشته تحولات بسیاری را تجربه کرده است، لیکن همه این تحولات به نظام حقوقی ایران راه نیافته‌اند. یکی از مهم‌ترین این تحولات تصویب موافقتنامه تریپس می‌باشد که برای اعضای سازمان تجارت جهانی الزام‌آور است. هرچند نظام حقوقی حمایت از حق اختراع در حقوق ایران منطبق با آخرین استانداردها نیست، لیکن با توجه به اینکه موافقتنامه تریپس معیارهای حداقلی را مد نظر قرار داده است، این مقاله نشان می‌دهد که تعارض و تضاد بنیادین میان این دو نظام حقوقی وجود ندارد و شرایط برای الحاق ایران به تریپس (از این منظر) تقریباً مهیاست.

واژگان کلیدی: حق اختراع، موافقتنامه تریپس، موافقتنامه پاریس.

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه شهید بهشتی (hamidreza.aslani@gmail.com).

مقدمه

توسعه و پیشرفت در جهان امروز بدون به رسمیت شناختن حقوق مالکیت فکری (intellectual property) - از جمله مالکیت صنعتی - مفهومی غیرقابل تصور و دست نیافتنی است. در این میان حق اختراع (patent)* - که برآیندی است از دو کشش و انگیزه حمایت از حقوق فرد (مخترع) از یک سو و حفظ منافع جامعه از سوی دیگر - جایگاهی حساس و ویژه دارد.

از آنجا که انحصار، جزء لاینفک شناسایی و اعتباردهی به حق اختراع است، ممکن است با توجه به نیاز کشور به فناوریهای نوین، لزوم برقراری حمایت از چنین حقی با برخی تردیدها و تشکیکها مواجه گردد. جهت پاسخگویی مناسب به این تردیدها و تشکیکها بررسی وضعیت و جایگاه حق اختراع در حقوق داخلی و خارجی بحثی ضروری است.

در این رهگذر، به دلیل تمایل و عزم ایران برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی، با در نظر داشتن این نکته که موافقتنامه تریپس برای اعضای این سازمان سندی الزام آور است از یک سو و استاندارد و فراگیر بودن مقررات این موافقتنامه در سطح بین‌المللی که جایگاه ویژه‌ای بدان بخشیده است از سوی دیگر، و نهایتاً انطباق مفاد این موافقتنامه با اهم عهدنامه‌های بین‌المللی پیشین به خصوص معاهده پاریس** - به عنوان قدیمی‌ترین سند بین‌المللی در زمینه حمایت از حق اختراع که بخشی از نظام حقوقی ایران را نیز تشکیل می‌دهد - مفاد این موافقتنامه برای مطالعه تطبیقی مورد بررسی قرار خواهد گرفت تا در پایان بتوانیم چالشهای حقوقی پیش روی نظام حق اختراع ایران را در مسیر الحاق به موافقتنامه تریپس شناسایی کنیم.

پس از بررسی پیشینه حمایت از حق اختراع، به بررسی تطبیقی شرایط ماهوی و شکلی لازم برای برقراری این حق و اهم اقسام اختراعات قابل حمایت و نیز موانع ثبت

---

* البته این واژه به دو معناست؛ هم به معنای حق اختراع، به مفهومی که در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد، و هم به معنای ورقه اختراع، یعنی گواهی که توسط مقام صلاحیت‌دار جهت اثبات اصل تحقق اختراع، به رسمیت شناختن حق مخترع (یا قائم مقام او) و مدت و دامنه اعتبار این حق و همچنین شناسایی شخص مخترع آن صادر می‌شود.

** Paris Agreement.

اختراع خواهیم پرداخت. پس از آن حقوق مخترع و ضمانت اجراهای آن و اعمال ناقض حق اختراع را به صورت تطبیقی بررسی می‌کنیم. نهایتاً نیز نگاهی مقایسه‌ای به راههای انتقال و زوال این حق می‌افکنیم.

الف. پیشینه

ابتدا اشاره‌ای به پیشینه تاریخی حق اختراع در متون قانونی و منابع حقوقی داخلی خواهیم افکند و سپس به بررسی نهادها و مقرراتی می‌پردازیم که در سطح بین‌المللی در جهت حمایت از حق اختراع شکل گرفته‌اند.

الف - ۱. حقوق ایران

حمایت از حق اختراع در حقوق ایران، اولین بار به موجب قانون ثبت علائم و اختراعات (مصوب ۱۳۱۰) محقق شد. فصل اول این قانون به ثبت علائم تجاری و فصل دوم به حق اختراع و فصل سوم به مقررات مشترک اختصاص دارد. همچنین آیین‌نامه اجرایی این قانون در سال ۱۳۱۰ تصویب و در سال ۱۳۳۷ اصلاح شد. دستور ثبت اختراع طبق ماده ۳۱ قانون ثبت علائم و اختراعات، متعاقب تقاضای ذینفع توسط دادگاه شهرستان تهران به اداره ثبت اسناد داده می‌شد. بعدها اداره ثبت شرکتها و علائم و اختراعات به موجب آیین‌نامه مصوب ۱۳۳۷ - به عنوان بخشی از اداره ثبت اسناد و املاک - این وظیفه را بدون نیاز به دستور دادگاه بر عهده گرفت. این اداره در سال ۱۳۴۰ به «اداره ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی» و در سال ۱۳۵۲ به «اداره کل ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی» تغییر نام یافت.

از سوی دیگر، در تاریخ ۲۲ تیر ماه ۱۳۱۰ به موجب اصلاحیه قانون مجازات عمومی برای تجاوز به حق اختراع، به موجب ماده ۲۴۹ این قانون، ضمانت اجرای کیفری مقرر گردید. پس از انقلاب، بدواً تحت تأثیر پاره‌ای آموزه‌های فقهی و آرای برخی فقها، حمایت از حقوق مالکیت فکری (به ویژه حمایت کیفری) با چالشهایی مواجه شد و اولین بار در ماده ۱۲۵ قانون تعزیرات (مصوب ۱۳۶۲) شکل خاصی از تجاوز به حق اختراع در روابط امانی جرم تلقی شده بود که البته امروزه هر دو نص کیفری فوق نسخ شده‌اند و حمایت کیفری از حق اختراع به صورت مطلق و عام در نظام حقوقی فعلی ایران وجود ندارد.

در تاریخ ۲۰ مارس ۱۸۸۳ میلادی، یازده کشور جهان با امضای معاهده پاریس، «اتحادیه بین‌المللی برای حمایت از مالکیت صنعتی»^{*} را ایجاد کردند. این معاهده بعدها در چند نوبت مورد اصلاح و تجدید نظر قرار گرفت (زاهدی، ۱۳۷۹: ش ۳؛ ۱: WIPO, 1998). ایران نیز در سال ۱۳۳۷ به این موافقتنامه (تا اصلاحات لندن) پیوست. سپس در سال ۱۳۴۸ ایران به اصلاحیه لیسبون و سرانجام در تاریخ ۷۷/۸/۱۷ نیز به موجب قانون «الحاق دولت ایران به اصلاحات به عمل آمده در کنفرانس پاریس در استکهلم به سالهای ۱۹۶۷ و ۱۹۷۹» به اصلاحیه‌های بعدی پیوست. لذا موافقتنامه پاریس و تمام اصلاحیه‌های بعد آن به موجب ماده ۹ قانون مدنی، بخشی از نظام حقوقی داخلی ما را در این زمینه تشکیل می‌دهد.

تصویب قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای (مصوب ۱۳۷۹) نیز از این جهت که نرم‌افزارهای رایانه‌ای را می‌توان نوعی اختراع تلقی کرد^{**} حائز اهمیت است. تصویب این قانون هم از جهت پذیرش شرعی بودن حمایت از حقوق مالکیت فکری به طور عام و حق اختراع به طور خاص، از نظر مقام رسمی متولی تشخیص شرعی یا غیرشرعی بودن قوانین (شورای نگهبان) و هم از حیث پذیرش ضمانت اجرای کیفری در این زمینه مورد توجه است. علاوه بر قوانین فوق، هیأتی متشکل از متخصصان با همکاری و نظارت اداره کل ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، پیش‌نویس لایحه حمایت از حق اختراع را تدوین نموده‌اند.

الف - ۲. حقوق بین‌الملل

الف - ۲-۱. موافقتنامه پاریس برای حمایت مالکیت صنعتی (۱۸۸۳) با اصلاحات بعدی^{***}

برای جلوگیری از نقض فرامرزی حقوق مالکیت صنعتی، در اولین قدم در سال ۱۸۸۳

* Paris Convention for the Protection of Industrial Property.

** هرچند در برخی نظامهای حقوقی، نرم‌افزارهای رایانه‌ای به عنوان حق مؤلف (پدیدآورندگان آثار ادبی - هنری) مورد حمایت واقع شده است، در برخی نظامها نیز بدون آنکه میان این دو راه حل، انتخابی صورت گیرد، قانونگذار مستقیماً به حمایت دست یازیده است.

*** این اصلاحات عبارت‌اند از: بروکسل ۱۴ دسامبر ۱۹۰۰، واشنگتن ۲ ژوئن ۱۹۱۱، لاهه نوامبر ۱۹۲۵، لندن ۲ ژوئن ۱۹۴۳، لیسبون ۳۱ اکتبر ۱۹۵۸، استکهلم ۱۴ جولای ۱۹۶۷ و ۲۸ دسامبر ۱۹۷۹.

موافقتنامه پاریس توسط یازده کشور جهان تدوین و تصویب شد و به موجب بند ۱ ماده ۱ این موافقتنامه، «اتحادیه بین‌المللی برای حمایت از مالکیت صنعتی» ایجاد شد. از مهم‌ترین کارکردهای موافقتنامه مذکور می‌توان به تأسیس دو قاعده مهم «رفتار ملی» (national treatment) و «حق تقدم» (priority right) اشاره کرد.

توضیح اینکه به موجب ماده ۲ موافقتنامه مذکور، اتباع هر یک از کشورهای اتحادیه در سایر کشورهای عضو از همان حقوق و مزایایی (در خصوص حقوق مالکیت صنعتی) برخوردار خواهند بود که قوانین آن کشور برای اتباع خود مقرر کرده‌اند. اعمال این قاعده رفتار ملی نامیده می‌شود، نباید منوط به شرط داشتن اقامتگاه در کشور مورد نظر و همچنین با توجه به اطلاق این ماده نباید مقید به «معامله متقابل» باشد (امامی، ۱۳۵۳: ۳۱؛ WIPO: 2000 a). مفهوم حق تقدم را در صفحات آتی خواهیم دید.

۴۷

الف ۲-۲. معاهده همکاری در حمایت بین‌المللی از حق اختراع (PCT)

این معاهده در سال ۱۹۷۰ شکل گرفت و در سالهای ۱۹۷۹ و ۱۹۸۴ و ۲۰۰۱ نیز مورد اصلاح و بازنگری قرار گرفت و اکثریت کشورهای جهان بدان ملحق شده‌اند. از مهم‌ترین کارکردهای این معاهده، علاوه بر تعویق زمان تحمل هزینه‌های ثبت توسط متقاضی ثبت به مدت بیست تا سی ماه از زمان شروع حق تقدم، این است که حمایت از حق اختراع را در تعداد زیادی از کشورها به طور همزمان به وسیله تسلیم یک «اظهارنامه بین‌المللی» میسر می‌سازد. همچنین این معاهده یک نظام «پیش‌آزمایی» (pre examination) مقرر می‌دارد (Bently & Sherman, 2001: 321; Pierce & Purvis, 2001: 101). منظور از نظام پیش‌آزمایی بررسی وجود شرایط ماهوی در اختراع جهت اعطای حق اختراع بدان است (WIPO: 2000 b).

الف ۳-۲. سازمان جهانی مالکیت فکری*

موافقتنامه پاریس در اصلاحات ۱۹۶۷ استکهلم، اتحادیه‌ای متشکل از کشورهای عضو را به عنوان سازمان جهانی حقوق مالکیت فکری ایجاد کرد. تا این زمان امور مربوط به موافقتنامه پاریس (و همچنین موافقتنامه برن راجع به مالکیت ادبی ۱۸۸۶) را

* World Intellectual Property Organization.

تشکیلاتی با عنوان بیرپی بر عهده داشت. این سازمان در سال ۱۹۷۴ به عنوان پانزدهمین سازمان تخصصی وابسته به سازمان ملل متحد شناسایی شد. عضویت در این سازمان به خودی خود هیچ‌گونه تعهد و الزامی درباره اجرای دو موافقتنامه فوق ایجاد نمی‌کند و راهی برای کسب اطلاعات و دانش فنی لازم برای کشورهاست (اولاد، ۱۳۷۸: ش ۱۳). این سازمان تا فوریه سال ۲۰۰۷ قریب ۱۸۴ عضو داشته است.

الف - ۲-۴. موافقتنامه «جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری»*

مذاکراتی که پس از جنگ دوم جهانی در جهت آزادسازی تجارت بین‌الملل و جهانی کردن شرایط آن آغاز شده بود، سرانجام منجر به امضای «موافقتنامه عمومی و تعرفه تجارت»** (گات) گردید. برای حل مشکلات اساسی گات، مذاکرات موسوم به «دور اروگوئه» آغاز شد که سند نهایی آن در سال ۱۹۹۴ در مراکش به امضا رسید و از سال بعد رسماً قدرت اجرایی یافت. از مهم‌ترین دستاوردهای این مذاکرات، علاوه بر ایجاد سازمان تجارت جهانی، حل کردن مشکلات گات به خصوص در زمینه خلأ حمایت از مالکیت فکری بود. موافقتنامه «جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری» (TRIPs) که جزئی از سند نهایی دور اروگوئه و برای اعضای سازمان تجارت جهانی الزام‌آور است، متکفل بر کردن این خلأ گردید.

از مهم‌ترین کارکردهای این موافقتنامه می‌توان به حمایت یکسان و بدون تبعیض از اتباع همه کشورهای عضو از طریق دو قاعده مهم «رفتار ملی» و «دولت کامله الوداد» (the most favoured nation) و ابقای اهم موافقتنامه‌های بین‌المللی مربوط به حقوق مالکیت فکری نظیر موافقتنامه‌های پاریس، برن و رم و وضع ضمانت اجراهای مدنی و کیفری و گمرکی و همچنین تحریمهای بین‌المللی برای کشورهای متخلف اشاره کرد.

ب. شرایط اختراع مورد حمایت

بررسی شرایط سه‌گانه ماهوی حمایت از اختراع و شرط شکلی (ثبت) موضوع این بخش است.

* TRIPs (trade related aspects of intellectual property rights).

** GATT (general agreement on tariffs and trade).

ب-۱. شرایط ماهوی

ب-۱. ابتکاری بودن (inventive step)*

مراد از ابتکاری بودن این است که تنها زمانی می‌توان ادعای تحصیل یک اختراع را قرین صحت تلقی کرد که به موجب آن بر «سطح دانش موجود» (state of the art) چیزی افزوده شده باشد و ابداع مورد نظر نسبت به سطح عمومی دانش جامعه یک گام به جلو تلقی شود. فقدان چنین شرطی به معنای آن است که کسی بدون آنکه چیز جدیدی به دانش اجتماع افزوده باشد، سعی در جلب حمایت قانون برای ایجاد انحصار در مورد بخشی از دانش موجود اجتماع دارد.

در برخی نظامهای حقوقی برای احراز عنصر ابتکاری بودن، از روش پیش‌آزمایی استفاده می‌کنند که البته روشی پرهزینه است. در این روش ادعای تحصیل اختراع را با ابداعات و اختراعات قبلی به لحاظ ابتکاری بودن یا نبودن مقایسه می‌کنند و در صورتی که نتیجه بررسیها مؤید ابتکاری بودن اختراع باشد، گواهی اختراع صادر می‌گردد. در نقطه مقابل، در نظامهایی مثل ایران که روش بدون پیش‌آزمایی دارند، تقاضا و ثبت اختراع فقط از جهت رعایت مقررات شکلی بررسی می‌گردد؛ هر چند در عمل در پاره‌ای موارد اداره کل ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی از وزارت صنایع استعلامی در این خصوص به عمل می‌آورد که البته نمی‌توان این عمل را اعمال نظام پیش‌آزمایی به معنای دقیق کلمه توصیف کرد.

در خصوص شرط ابتکاری بودن، ماده ۲۷ قانون ثبت علائم و اختراعات مقرر می‌دارد: «هر کس مدعی یکی از امور ذیل باشد می‌تواند تقاضای ثبت نماید: ۱. ابداع هر محصول صنعتی جدید ۲. کشف هر وسیله جدید یا اعمال وسایل موجود به طریق جدید برای ...». مفهوم دو واژه «ابداع» و «جدید» در این ماده چیزی جز همان شرط ابتکاری بودن نیست.

مقررات ایران در این خصوص با مفاد ماده ۲۷ موافقتنامه TRIPS که در جهت حمایت از حق اختراع مقرر می‌دارد: «... مشروط بر اینکه اختراعات تازه و متضمن گام

* در برخی نظامهای حقوقی از این شرط با عنوان بدیهی نبودن (obviousness - non) یاد شده است.

ابداعی بوده و دارای کاربرد صنعتی باشند» انطباق کامل دارد. همچنین بند ۳ مادهٔ پیش‌نویس لایحهٔ حمایت از حق اختراع، به نحو مبسوط شرط ابتکاری بودن اختراع و معیارهای تشخیص آن را مقرر نموده است.

ب- ۱-۲. کاربرد صنعتی (industrial application)

اختراع جهت ارائهٔ راه حل عملی برای حل یک مشکل قابل استفاده است، لیکن اکتشاف پرده‌برداری از رموز موجود ولی مجهول طبیعت است. لذا باید گفت که اختراع زمانی قابل حمایت است که دارای کاربرد علمی و فنی در شاخه‌ای از گسترهٔ پهناور صنعت و فناوری (به عام‌ترین مفهوم کلمه) باشد و بدون چنین شرطی فلسفهٔ برقراری حق انحصاری برای مبدع آن اثر بلا توجیه خواهد بود.

در این خصوص مادهٔ ۲۷ مذکور شرط کاربرد صنعتی داشتن را به شرح مذکور در بالا مقرر نموده است. ذکر این نکته ضروری است که نوآوری اگر «محصولی» جدید باشد، طبق بند ۱ مادهٔ ۲۷ تنها به شرط صنعتی بودن قابل حمایت است، لیکن اگر عمل ابتکاری «کشف وسیله‌ای جدید یا اعمال وسایل موجود به طریق جدید برای تحصیل یک نتیجه یا محصول» باشد، هم در عرصهٔ صنعت و هم در عرصهٔ فلاحات قابل حمایت است.

مشابه شرط کاربرد صنعتی به شرح مذکور، در مادهٔ ۲۷ موافقتنامهٔ TRIPS مقرر شده است. لذا در خصوص این شرط تعارض بین مقررات دو نظام حقوقی ایران و موافقتنامهٔ مذکور موجود نیست و حمایت از نوآوریهای بخش کشاورزی نیز موجب تعارض این دو نظام نخواهد شد، چرا که از یک سو کشاورزی را هم می‌توان به مفهوم عام کلمه صنعتی تلقی کرد (Pierce & Purvis, op.cit: 118) و از سوی دیگر، حمایت گسترده‌تر از مفاد موافقتنامهٔ TRIPS به قرینهٔ بند ۳ مادهٔ ۲۷ آزاد و حتی مورد تشویق موافقتنامه است.

گفتنی است که مطابق بند ۴ مادهٔ ۳ پیش‌نویس لایحهٔ جدید حمایت از حق اختراع، ناظر به بند ۱ همان ماده، محصولات صنعتی شامل اختراعات مربوط به کشاورزی نیز خواهد بود.

ب- ۱-۳. تازگی (novelty)

مراد از تازگی داشتن اختراع، عنصری غیر از جدید و ابتکاری بودن آن است. این شرط که در واقع نوعی شرط سلبی محسوب می‌شود، به معنای اعلان و افشا نشده بودن اختراع قبل از تقاضای ثبت است. با اعلان و افشای اطلاعات مربوط به اختراع به نحوی که یک فرد متخصص، بالقوه (نه لزوماً بالفعل) توان اعمال و اجرای آن اختراع را داشته باشد، وصف تازگی اختراع زائل می‌شود و غیرقابل حمایت خواهد بود.

توجیه این شرط آن است که از یک سو نباید به واسطه اعطای حق اختراع جامعه را از آنچه (در اثر افشای قبلی) بدان دسترس داشته محروم نمود و آن دانش را در انحصار یک شخص قرار داد و از سوی دیگر با افشای قبلی اطلاعات مربوط به اختراع، مخترع در مقابل کسب حمایت قدرت عمومی (طبق نظریه معامله بنیادین) عوضی (افشای اطلاعات مربوط به اختراع) نمی‌پردازد. لذا «معامله بنیادین» (basic bargain) که مبنای اعطای حق اختراع است، ناقص خواهد بود (Bently & Sherman, op.cit: 390).

در این زمینه تبصره ماده ۳۷ قانون ثبت علائم و اختراعات مقرر می‌دارد:
هر اختراع یا هر تکمیل اختراع موجودی که قبل از تاریخ تقاضای ثبت خواه در ایران و خواه در خارجه در نوشته‌جات یا نشریاتی که در دسترس عموم است شرح یا نقشه آن منتشر شده و یا به مورد عمل یا استفاده گذارده شده باشد، اختراع جدید محسوب نمی‌گردد.

ب- ۲. شرط شکلی (ثبت)

اختراع برای اینکه تحت حمایت قدرت عمومی (دولت) قرار گیرد، علاوه بر شرایط سه‌گانه ماهوی پیش‌گفته، باید به ثبت برسد. برای ثبت اختراع از یک سو تقاضای رسمی و خدشه‌ناپذیر متقاضی و از سوی دیگر تأیید و شناسایی رسمی و خدشه‌ناپذیر مقام عمومی در مورد اصل حق و حدود و ثغور آن ضروری است و از سوی دیگر، اعلان رسمی وجود این حق برای افراد جامعه برای آگاهی از تکالیف خود لازم است. لذا لزوم ثبت اختراع توجیه می‌گردد. ماده ۲۶ قانون ثبت علائم و اختراعات مقرر می‌دارد: «هر قسم اکتشاف یا اختراع جدید ... به کاشف یا مخترع آن حق انحصاری می‌دهد ... مشروط بر اینکه اکتشاف یا اختراع مزبور ... به ثبت رسیده باشد.» مشابه این

حکم در ماده ۲۸ موافقتنامه TRIPS البته با نصی متفاوت مقرر شده است: «ثبت اختراع به مالک آن حقوق انحصاری زیر را اعطا خواهد کرد: ...».

ثبت اختراع بر دو قسم است: ثبت داخلی و ثبت بین‌المللی. در ذیل اشاره مختصری به مهم‌ترین بحث‌های ثبت بین‌المللی می‌کنیم و از طرح بحث ثبت داخلی صرف‌نظر می‌کنیم. ثبت بین‌المللی در پرتو معاهدات متعدد نظام‌های مختلف ثبت بین‌المللی ایجاد شده است. مراد از ثبت بین‌المللی وجود تشریفات واحد در سطح تعدادی از کشورها و لازم‌الاتباع بودن ثبت اختراع در یک کشور برای سایر کشورها نیست، چرا که اعطای حق اختراع از حقوق ناشی از حاکمیت دولتها ناشی می‌شود و در این زمینه عمل هیچ دولتی برای سایر دول الزامی ایجاد نخواهد کرد، بلکه مقصود تسهیلاتی است که در جهت ثبت اختراع در کشورهای متعدد از سوی آن کشورها پیش‌بینی شده است. در اینجا قصد ورود به جزئیات این قبیل تسهیلات و تشریفات را نداریم، بلکه بنا به اهمیت مطلب، دو قاعده مهم و پذیرفته شده در عرصه ثبت بین‌المللی اختراع را بررسی می‌کنیم.

ب- ۱-۲. قاعده حق تقدم

مخترع نمی‌تواند همزمان در یک تاریخ در تمامی کشورهایی که مایل است در قلمرو آنها از حق او حمایت به عمل آید، اقدام به ثبت اختراع نماید. در مقابل، ثبت اختراع در تک‌تک این کشورها و به تدریج این خطر را به همراه دارد که با توجه به الزامی بودن افشای اطلاعات مربوط به اختراع در زمان ثبت در هر کشور، ممکن است اشخاص سودجو با سوء استفاده از این اطلاعات اقدام به ثبت اختراع در کشوری دیگر به نام خود نمایند.

برای جمع بین دو محذور فوق، راه حلی که در اغلب معاهدات بین‌المللی از جمله موافقتنامه پاریس و TRIPS پیش‌بینی شده، اعطای حق تقدم برای اولین ثبت‌کننده اختراع می‌باشد. مطابق این قاعده در طول یک دوره زمانی مشخص (مثلاً دوازده ماه) از تاریخ ثبت، اظهارنامه‌های بعدی تسلیم شده توسط همان متقاضی به منزله اظهارنامه تسلیم شده در تاریخ تسلیم اولین اظهارنامه تلقی می‌شود (وایپو با همکاری سازمان ثبت اسناد و املاک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵: ۸۷ و Pierce & Purvis, op.cit: 111).

هر چند حق تقدم در قانون ثبت علائم و اختراعات پیش‌بینی نشده است، لیکن از آنجا که متن ماده ۴ موافقتنامه پاریس که این قاعده را پیش‌بینی کرده، عیناً جزئی از نظام حقوق داخلی ما و همچنین مفاد موافقتنامه TRIPs است، از این جهت انطباق کامل بین این دو نظام وجود دارد.

ب-۲-۲. قاعده استقلال گواهینامه‌های اختراع

هر چند کشورها با پذیرش قاعده حق تقدم، تسهیلات و حقوقی برای ثبت‌کننده یک اختراع در کشور متعاقد دیگر قائل‌اند، لیکن با توجه به اینکه اعطای حق اختراع از اعمال حاکمیت هر دولت ناشی می‌شود، عمل یک دولت هیچ الزامی برای دولت دیگر در جهت اعطای گواهینامه اختراع ایجاد نمی‌کند. به عبارت دیگر، گواهی اختراع تحصیل شده در یک کشور، مستقل از گواهی قابل تحصیل یا تحصیل شده در کشور دیگر است. این امر در خصوص ابطال گواهی اختراع نیز صادق است و ابطال گواهی مزبور در یک کشور الزامی برای سایر کشورها در این زمینه ایجاد نخواهد کرد.

این قاعده نیز مانند قاعده حق تقدم در قانون ثبت علائم و اختراعات پیش‌بینی نشده، لیکن به موجب ماده ۴ مکرر موافقتنامه پاریس که به منزله قانون داخلی ایران و همچنین جزئی از مفاد موافقتنامه TRIPs است، عیناً مورد پذیرش قرار گرفته است.

ج. اهم اقسام اختراعات قابل حمایت

هر چند با شناسایی شرایط ماهوی سه‌گانه که مورد بررسی قرار گرفت، اصولاً نباید شناسایی اختراعات قابل حمایت با دشواری مواجه گردد، لیکن موارد و مصادیقی وجود دارد که برخی تردیدها در خصوص امکان اعطای حق اختراع به آنها در کار است. در ذیل به بررسی اهم این مصادیق می‌پردازیم.

ج-۱. محصولات و فرایندهای بیوتکنولوژیک

«بیوتکنولوژی» (biothechnology) یا «زیست‌فناوری» مجموعه‌ای از فناوریهاست که از طریق به کارگیری سیستمهای زنده و بیولوژیک موجودات زنده و یا مشتقات و ترکیباتی از آنها، در صدد تولید موجودات جدید و اصلاح شده و همچنین بهبود کالاها و خدمات مورد نیاز بشر است.

از آنجا که محصولات و ابداعات این حوزه از دانش از طریق مداخله و اصلاح ارگانیسمهای طبیعی صورت می‌پذیرد، ممکن است قابل حمایت بودن آنها تحت عنوان اختراع مورد تشکیک و تردید واقع گردد و اختراع منصرف از ماهیتهای طبیعی فرض شود و این محصولات به لحاظ فقدان کاربرد صنعتی قابل حمایت تلقی نگردند (Cornish, 1996: 185-194).

بدواً باید متذکر شد که آنچه در این بخش در خصوص ابداعات بیوتکنولوژیک مطرح می‌شود، ناظر به مرحله احراز شرایط است نه حدوث موانع. طرح این بحث از این جهت اهمیت دارد که در برخی کشورها ممکن است ابداعات این حوزه نه از حیث واجد شرایط بودن، بلکه از حیث مخالفت با اخلاق حسنه یا نظم عمومی از حمایت محروم شوند.

در خصوص بحث مطرح شده نیز باید خاطرنشان نمود از آنجا که در تشخیص شرایط ماهوی اختراعات قابل حمایت، عنصر «کاربرد صنعتی» در عام‌ترین مفهوم آن مد نظر می‌باشد و ارائه راه حل عملی برای حل مشکل موجود، معیار تمیز آن است، محصولات و فرایندهای بیوتکنولوژیک باید واجد وصف مزبور باشند و لذا در حیطه اطلاعات قانون ثبت علائم و اختراعات قرار گیرند.

پذیرش این مدعا به معنای عدم تعارض مقررات ایران در این زمینه با مفاد موافقتنامه TRIPS می‌باشد، چرا که اولاً تفسیر فوق، عیناً در موافقتنامه مذکور نیز قابل دفاع است و ثانیاً حتی اگر این تفسیر، چه در حقوق ایران و چه در موافقتنامه TRIPS، مورد پذیرش قرار نگیرد، با توجه به اختیار حاصل از بند ۳ ماده ۲۷ موافقتنامه مزبور، کشورها اختیار مستثنا کردن این قبیل محصولات را از اصل قابلیت حمایت دارا هستند. مفهوم عام صنعت در بند ۳ ماده پیش‌نویس لایحه جدید حمایت از حق اختراع نیز مورد پذیرش واقع شده و لذا در این لایحه نیز محصولات و فرایندهای بیوتکنولوژیک از قابلیت حمایت برخوردارند.

ج-۲. روشها و ابزارهای پزشکی

اعطای حق انحصاری به مبدع یک روش یا ابزار پزشکی یا دارویی جدید می‌تواند سلامت افراد جامعه را به چالش طلبد. در مقابل، عدم حمایت از مبتکران این بخش از

دانش، موجب حاکم شدن رکود و رخوت بر آن خواهد شد. این نوآوریها را می‌توان به سه دسته ابزارهای پزشکی، روشهای تشخیص و درمان و نهایتاً داروها تقسیم کرد. از این میان داروها را به زودی بررسی می‌کنیم. در خصوص ابزارهای پزشکی نیز تردیدی در قابلیت حمایت (با توجه به وصف صنعتی داشتن آنها) وجود ندارد.

در خصوص روشهای تشخیص و درمان بیماریها به نظر می‌رسد که این قبیل نوآوریها حتی با پذیرش عام‌ترین و فراگیرترین مفهوم صنعت نیز در چارچوب وصف «کاربرد صنعتی» قرار نگیرد. لذا آنچه مانع حمایت از چنین ابداعاتی می‌شود، عدم شمول وصف اختراع قابل حمایت بدانهاست، نه اینکه قانونگذار صریحاً آنها را از ثبت (علی‌رغم وجود شرایط ماهوی لازم) مستثنا کرده باشد. همچنین مفاد بند ۲ ماده ۲۸ قانون ثبت علائم و اختراعات نیز که اختراعات مخالف حفظ‌الصحة عمومی را غیرقابل ثبت معرفی کرده، ارتباطی به بحث حاضر ندارد، چرا که مفاد این حکم قانونگذار ناظر به موردی است که نفس اختراع - نه ثبت و انحصار حقوق ناشی از آن - مخالف حفظ‌الصحة عمومی باشد.

با وجود عدم حمایت از روشهای تشخیص و درمان تحت عنوان اختراع در حقوق ایران، با توجه به اختیار اعضای موافقتنامه TRIPs در درمان کردن این ابداعات (طبق بند ۳ ماده ۷۲ موافقتنامه TRIPs) تعارض و ناسازگاری بین مقررات ایران و موافقتنامه مذکور وجود ندارد.

ج-۳. نرم‌افزارهای رایانه‌ای

نرم‌افزارهای رایانه‌ای قابلیت دوگانه دارند که هم تحت نظام حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان (حقوق مالکیت ادبی و هنری) مورد حمایت قرار گیرند و هم تحت نظام حمایت از حق اختراع (Bently & Sherman, op.cit: 194). با این همه، به نظر می‌رسد تمام این تردیدها در نظام حقوقی ما امروزه تنها ارزش و جنبه نظری داشته باشد، چرا که با تصویب قانون خاص «حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای» در سال ۱۳۷۹، تکلیف این آثار از حیث قابلیت حمایت روشن است و لذا بین نظام حقوقی ما و موافقتنامه TRIPs که تصریحی بر منع حمایت از این آثار ندارد، تعارضی وجود نخواهد داشت.

ج-۴. روشها و طرحهای انجام امور و ارائه خدمات (know-how)

مراد از این عنوان راهکارها و روشهایی است که از طریق آنها نیل به برخی مقاصد و اهداف تسهیل می‌شود که از جمله آنها می‌توان به روشهای مدیریتی در عرصه‌های تجارت و صنعت اشاره کرد. این امور نیز از جهت واجد وصف «کاربرد صنعتی» بودن در معرض تردید قرار دارند. با تحلیل و بررسی این قبیل ابداعات و نوآوریها به نظر می‌رسد که عرفاً چنین خلاقیتهایی در چارچوب مفهوم صنعت (حتی عام‌ترین و فراگیرترین مفهوم آن) جای نگینند و لذا حمایت از آنها به عنوان اختراع منتفی خواهد بود. چنین تفسیری به فرض پذیرش، در مقررات حقوق ایران و موافقتنامه TRIPs (با توجه به عدم تصریح به این موارد) به صورت یکسان قابل پذیرش است و لذا تعارضی بین این دو نظام حقوقی از این جهت به چشم نمی‌خورد.

ج-۵. کاربردهای نوین اشیا و اختراعات قبلی

در اینجا بر خلاف موارد فوق که کاربرد صنعتی اختراعات مورد تردید بود، با نوآوریهایی مواجه هستیم که ابتکاری و جدید بودن آنها مورد تردید است. سؤال این است که اگر کسی برای اختراعی که قبلاً به ثبت رسیده، کارکردی جدید بیابد که تاکنون مغفول بوده است، آیا می‌تواند آن را تحت عنوان اختراع به ثبت برساند (Cornish, op.cit: 159). در حقوق ما با عنایت به بند ۲ ماده ۲۷ قانون ثبت علائم و اختراعات، چنین نوآوریهایی، چه در عرصه صنعت و چه در عرصه فلاح، قابل حمایت‌اند؛ چرا که این بند «کشف هر وسیله جدید یا اعمال وسایل موجود به طریق جدید برای تحصیل یک نتیجه یا محصول صنعتی یا فلاحی...» را از موارد قابل ثبت به عنوان اختراع تلقی کرده است. با این وصف، خواه موارد این چنینی را در حیطه تعریف اختراع مندرج در ماده ۲۷ موافقتنامه TRIPs (که پیش‌تر بدان اشاره شد) تلقی کنیم و خواه به لحاظ عدم منع موافقتنامه TRIPs از اعطای حمایت‌های بیشتر از سوی اعضا (با توجه به حداقلی بودن مقررات TRIPs) چنین نکنیم، به نظر می‌رسد تعارض و ناسازگاری بین مقررات این دو نظام حقوقی وجود نداشته باشد.

د. موانع ثبت

از آنجا که خودداری قانونگذار از اعطای حمایت به ابداعات از طریق منع ثبت آنها صورت می‌پذیرد، این بحث را به موانع ثبت اختراع اختصاص می‌دهیم. موانع ثبت اختراع در حقوق ایران به شرح ذیل‌اند.

د-۱. مخالفت اختراع با اخلاق حسنه و نظم عمومی

بدهت منع ثبت اختراعات مخالف با اخلاق حسنه و نظم عمومی آن چنان است که جای هیچ‌گونه تردید و بحثی در این خصوص باقی نمی‌ماند. این نکته با توسعه روزافزون علمی چون مهندسی ژنتیک و بیوتکنولوژی اهمیت فزاینده‌ای یافته است (Pierce & Purvis, op.cit: 283 و Bently & Sherman, op.cit: 346).

در این زمینه قانون ثبت علائم و اختراعات در ماده ۲۸ مقرر می‌دارد: «برای امور ذیل نمی‌توان تقاضای ثبت نمود: ... ۲. هر اختراع یا تکمیلی که مخل انتظامات عمومی یا منافی عفت یا مخالف حفظ‌الصحه عمومی باشد...». از آنجا که بند دو ماده ۲۷ موافقتنامه TRIPS اجازه استثنا کردن اختراعات مخالف نظم عمومی و اخلاق را به اعضا داده است، تعارضی بین مقررات حقوق ایران و موافقتنامه مزبور وجود ندارد.

د-۲. «فرمولها و ترکیبات دوائی»

بر خلاف روشهای تشخیص و درمان که به لحاظ فقدان وصف کارکرد صنعتی اصولاً شرایط لازم برای حمایت به عنوان اختراع را ندارند، تصریح قانونگذار به ممنوعیت ثبت فرمولها و ترکیبات دارویی به عنوان اختراع در بند ۳ ماده ۲۸ قانون علائم و اختراعات را می‌توان چنین تفسیر کرد که این ابداعات فی‌نفسه قابلیت آن را دارند که اختراع تلقی شوند و در صورتی که بند ۳ مذکور وجود نداشت، باید قائل به قابلیت ثبت آنها می‌بودیم. در واقع در اینجا عدم امکان ثبت این ابداعات نه به خاطر فقدان شرط که به لحاظ عارض شدن مانع قانونی است.

نکته‌ای که ذکر آن ضروری است اینکه، با توجه به لزوم ارائه تفسیر مضیق از حکم استثنایی در موارد تردید، و با عنایت به اینکه در نص فوق نیز تنها فرمولها و ترکیبات دارویی از ثبت ممنوع شده‌اند و نه محصولات نهایی دارویی، لذا خود داروها به عنوان

محصولات نهایی تحت عنوان اختراع قابل حمایت‌اند. این نظر در رأی وحدت رویه شماره ۶۱۵ مورخ ۷۶/۱/۱۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور نیز مورد تأیید قرار گرفته و در حکم قانون است.

از آنجا که موافقتنامه TRIPs اجازه استثنا کردن فرمولها و ترکیبات دارویی را از اصل کلی قابل حمایت بودن اختراعات نداده و موارد مندرج در ماده ۲۷ موافقتنامه TRIPs نیز ناظر به امکان استثنا کردن روشهای معالجه و درمان است و نه فرمولها و ترکیبات دارویی، مقررات ایران در این زمینه با مقررات موافقتنامه TRIPs تعارض دارد.

د-۳. نقشه‌های مالی

منظور قانونگذار از نقشه‌های مالی که در بند اول ماده ۲۸ قانون ثبت علائم و اختراعات از قابلیت ثبت به عنوان اختراع منع شده‌اند دقیقاً روشن نیست. به نظر می‌رسد که بهترین مصداق این عنوان، فرمولها و روشهای حسابداری و رتق و فتق امور مالی است. با این تفسیر روشن می‌شود که در واقع چنین مصادیقی اصولاً واجد وصف کاربرد صنعتی‌اند، زیرا تصریح به استثنا مؤید شمول حکم اولیه بر مستثناست. با این اوصاف، با پذیرش مفهوم موسع کارکرد صنعتی در موافقتنامه TRIPs که نتیجه آن اختراع تلقی شدن نقشه‌های مالی با تعریف فوق خواهد بود، بین نظام حقوقی ایران و موافقتنامه TRIPs در این زمینه تعارض وجود دارد.

ه. حقوق مخترع و ضمانت اجراهای آن

به منظور تعیین حقوق مخترع و اعمال تجاوزکارانه نسبت به این حقوق و ضمانت اجراهای این گونه اعمال، ابتدا باید مخترع یا دارنده «حق اختراع» (patentee) شناسایی شود. البته ممکن است این شخص لزوماً شخصی نباشد که اختراع را عملاً انجام داده است.

ه-۱. شناسایی مخترع

برای شناسایی مخترع یعنی کسی که حقوق ناشی از ثبت به وی تعلق خواهد داشت، دو مسئله چگونگی ثبت اختراع و روابط کاری مخترع با ثبت‌کننده اختراع را باید بررسی کرد.

ه-۱-۱. شناسایی دارنده حق اختراع با توجه به نحوه ثبت اظهارنامه

با این معیار دو روش برای این هدف در بین کشورهای جهان مرسوم است:

۱. روش ظاهری (first-to file): در این روش تنها معیار تمیز مخترع، سبق تسلیم اظهارنامه ثبت اختراع است و چون تاریخ این عمل توسط مقام رسمی تأیید می‌شود اعتبار مطلق دارد و در مقابل همگان قابل استناد بوده و خلاف آن اثبات پذیر نیست (Bently & Sherman, op.cit: 476). این روش در اغلب کشورهای جهان مرسوم است.
۲. روش واقعی (first-to invent): در این روش هر چند بدو ثبت‌کننده اولین اظهارنامه، مخترع تلقی می‌شود، لیکن هر شخص ذینفعی می‌تواند با اثبات خلاف ادعای شخص اول این نکته را به اثبات رساند که او مخترع نخستین اختراع است و لذا حقوق ناشی از ثبت اختراع باید به او تعلق گیرد. این روش در کشورهای ایران (با استناد به ماده ۲۹ قانون ثبت علائم و اختراعات) و فیلیپین و آمریکا اجرا می‌شود.

۵۹

ه-۱-۲. شناسایی دارنده حق اختراع با توجه به روابط کاری مخترع

از جهت شناسایی مخترع با توجه به رابطه کاری مخترع نیز باید متذکر شد که در صورتی که اختراع در جریان یک رابطه استخدامی و به منظور عمل به تکالیف استخدامی توسط کارگر (به مفهوم عام کلمه) تحصیل شود، اختراع حاصل به کارفرما تعلق خواهد داشت مگر اینکه خلاف آن بین طرفین توافق شود (Cornish, op.cit: 230).

در مواردی که اختراع در نتیجه انجام یک کار گروهی توسط جمعی از افراد تحصیل می‌شود نیز عقلاً باید پذیرفت که ماحصل تلاش ایشان به همگی آنها تعلق خواهد داشت، مگر اینکه درجه مداخله برخی از آنها به قدری ناچیز و بی‌ارتباط با نتیجه حاصل باشد که عرفاً نتوان عمل آن فرد یا افراد را مشارکت تلقی نمود (Bently & Sherman, op.cit: 490). همین‌طور اختراعات حاصل در جریان انجام وظایف مدیریتی یک مدیر و به هزینه بنگاه تحت مدیریت وی نیز به لحاظ وظایف ناشی از رابطه «امانی» (fiduciary duties) بین مدیر و بنگاه، متعلق به بنگاه خواهد بود و مدیر نباید به هزینه بنگاه نفعی شخصی برای خود تحصیل کند؛ هر چند در مقایسه با کارگر، عنصر خلاقیت و ابتکار مدیر، موجب تمایز این دو رابطه از یکدیگر است (Pierce & Purvis, op.cit: 130).

هـ-۲. حقوق مخترع

هـ-۲-۱. حق معنوی (moral right of inventor)

منظور از این عنوان حق انتساب اثر به اختراع‌کننده واقعی آن است که بعضاً تحت عنوان حق اخلاقی مخترع نیز از آن یاد می‌شود و این قید نشانگر ریشه این حق در اخلاق است. حق معنوی مخترع بر خلاف حقوق مادی وی قابل واگذاری به غیر یا تقویم به پول نبوده و مقید به دوره زمانی خاصی نیست. در همین زمینه ماده ۴ ثالث موافقتنامه پاریس که بخشی از قوانین ما را در این زمینه تشکیل می‌دهد و عیناً جزء موافقتنامه TRIPS نیز می‌باشد، مقرر می‌دارد: «مخترع حق دارد در ورقه اختراع از او به عنوان مخترع نام برده شود.»

هـ-۲-۲. حقوق مادی

مراد از این عنوان مجموعه حقوقی است که به مخترع و در اثر ثبت اختراع تعلق می‌گیرد و قابل تقویم به پول، قابل واگذاری (کلاً یا جزئاً) و نهایتاً مقید به دوره زمانی محدود است.

از آنجا که غرض مخترع از ثبت اختراع خود، بهره‌مندی و برخورداری انحصاری از حقوق مترتب بر این امر می‌باشد و بهره‌مندی از این حقوق بدون اخذ رضایت وی، در واقع نادیده انگاشتن حقوق مشروع و مسلم اوست، هر جا از اقسام و صور مختلف حقوقی مادی سخن گفته می‌شود، بدیهی است که انتفاع از آن بدون سبب مشروع و قانونی تجاوز به حریم مخترع تلقی می‌شود. در ذیل نگاهی گذرا به شقوق مختلف حقوق مادی مخترع و اعمال ناقض آنها می‌افکنیم:

هـ-۲-۲-۱. حق استعمال، تولید و تکثیر

استفاده از اختراع و به کار گرفتن آن در پاسخگویی به نیازهای روزمره و همچنین تولید و تکثیر از روی اثر اختراعی از جمله حقوق مسلم و بدیهی اختصاص یافته به مخترع است. البته در خصوص حق استعمال ذکر این نکته ضروری است که واگذاری یک نمونه از اثر اختراعی به دیگری توسط مخترع، حاوی «اجازه ضمنی» (implied licence) وی به استعمال منتقل‌الیه و ایادی بعد از وی است و لذا اعمال این افراد تجاوز به حق مخترع تلقی نخواهد شد.

در این خصوص ماده ۳۳ قانون ثبت علائم و اختراعات مقرر می‌دارد: «... مخترع یا قائم‌مقام قانونی او حق انحصاری ساخت یا فروش یا اعمال و یا استفاده از اختراع خود را خواهد داشت» و این حکم مقنن با مفهوم بند ۱ ماده ۲۸ موافقتنامه TRIPS که با نصی مشابه، ارتکاب اعمال مذکور در بالا را توسط اشخاص ثالث و بدون رضایت مخترع منع می‌کند، انطباق دارد.

ه-۲-۲-۲. حق نگهداری، فروش و عرضه برای فروش

از دیگر حقوق متصور برای مخترع این است که تنها او حق دارد کالاهای موضوع اختراع یا محصولات ناشی از اعمال فرایند اختراعی را نگهداری کند یا به دیگران واگذار کند یا برای واگذاری عرضه نماید. انجام این اعمال از سوی دیگران و بدون رضایت مخترع، تجاوز به حق اختراع تلقی می‌شود. پر واضح است که عنوان انتخاب شده برای این حق موهوم این معنا نخواهد بود که تنها واگذاری از طریق فروش ممنوع است، بلکه هرگونه واگذاری حتی به صورت بلا عوض را نیز شامل می‌گردد.

یادآوری این نکته ضروری است که نگهداری، فروش یا عرضه برای فروش به صورت تکی و نه به صورت انبوه، تجاوز مستقیم به حق مخترع تلقی نخواهد شد. همچنین محصولی که اولین بار توسط دارنده حق اختراع به دیگری واگذار شده باشد، از شمول احکام فوق مستثناست.

در این زمینه ماده ۳۳ قانون ثبت علائم و اختراعات مقرر می‌دارد: «... مخترع یا قائم مقام قانونی او حق انحصاری... فروش... اختراع خود را خواهد داشت.» لیکن حکم مقرر در بند ۱ ماده ۲۸ موافقتنامه TRIPS علاوه بر فروش، عرضه برای فروش را نیز دربر می‌گیرد و البته هر دو نص مذکور تعرضی به بحث نگهداری ندارند. در پیش‌نویس لایحه جدید حمایت از حق اختراع به موجب بند ۲ ماده ۱۰ آن قانون، فروش، عرضه برای فروش و نگهداری برای فروش، هر سه از جمله حقوق انحصاری مخترع تلقی شده است.

ه-۲-۲-۳. حق انجام واردات

ممکن است مخترع امتیاز تکثیر و تولید کالای موضوع اختراع را در یک کشور به شخصی واگذار کند. در چنین وضعیتی در صورتی که دارنده امتیاز بخواهد کالاهای

تولید شده را به کشور دیگری وارد نماید، هر چند مجاز در تولید و تکثیر بوده، لیکن در خصوص واردات کالا بدون اخذ رضایت مخترع، مرتکب عمل نقض حق اختراع شده و به حق انحصاری مخترع در انجام واردات آن کالا تعدی نموده است. با این اوصاف روشن می‌شود که مراد از «واردات غیرمجاز» در چنین موردی، وارد کردن کالاها بدون کسب اجازه از دارنده حق اختراع است و ارتباطی به قوانین گمرکی ندارد. همچنین باید توجه داشت که واردات اتفاقی یک کالا (به عنوان مثال واردات یک کالای به کار رفته در بدنه کشتی یا هواپیما) نقض حق مخترع تلقی نخواهد شد.

در حقوق ایران هر چند قانون ثبت علائم و اختراعات حکمی در این باب مقرر نکرده است، لیکن ماده ۵ رابع موافقتنامه پاریس که به منزله حقوق داخلی ایران است و عیناً بخشی از موافقتنامه TRIPS نیز می‌باشد، در خصوص محصولاتی که در نتیجه اعمال یک فرایند اختراعی به دست می‌آیند، مقرر می‌دارد که در این خصوص چنان رفتار می‌شود که گویی آن محصولات در داخل آن کشور تولید شده‌اند و این حکم به منزله اعمال حقوق انحصاری مخترع نسبت به این کالاهاست. با این همه، حقوق ایران در خصوص اختراعات مربوط به «محصولات» مقرر خاصی ندارد و از این حیث با ماده ۲۸ موافقتنامه TRIPS که این مورد را نیز مشمول ممنوعیتهای فوق قرار داده انطباق ندارد.

ه- ۲-۲-۴. حق اجاره و اعطای مجوز بهره‌برداری

اعطای مجوز بهره‌برداری از اختراع نیز از جمله حقوق انحصاری متعلق به مخترع است و بدون تحصیل چنین مجوزی هر گونه بهره‌برداری از اختراع عمل تجاوزکارانه تلقی خواهد شد (Bently & Sherman, op.cit: 514). مجوز بهره‌برداری بر دو قسم است:

اول. مجوز بهره‌برداری اختیاری

این گونه مجوز از سوی دارنده حق اختراع و با تراضی، به دیگری اعطا می‌شود. اعطای چنین مجوزی در حقوق ایران در ماده ۳۹ قانون ثبت علائم و اختراعات پیش‌بینی شده و به موجب مدلول ماده ۴۰ همان قانون که مقرر می‌دارد: «هرگونه معامله راجع به ورقه اختراع باید به موجب سند رسمی به عمل آید و در دفتر ثبت اختراعات نیز ثبت شود و الا آن معامله نسبت به اشخاص ثالث معتبر نخواهد بود»، باید به موجب

سند رسمی صورت پذیرد، لیکن ضمانت اجرای عدم رعایت چنین تکلیفی تنها بی‌اعتباری عمل نسبت به اشخاص ثالث (و نه طرفین معامله) است. اعطای مجوز بهره‌برداری اختیاری ممکن است به صورت انحصاری و یا غیرانحصاری باشد.

دوم. مجوز بهره‌برداری اجباری (compulsory licence)

در صورتی که دارنده حق اختراع بخواهد از حق انحصاری خود سوء استفاده نماید و سلامت، امنیت یا اقتصاد جامعه را برهم زند، اصولاً مقام عمومی قادر خواهد بود که مبادرت به اعطای مجوز بهره‌برداری به نیابت از وی نماید که چنین مجوزی را مجوز بهره‌برداری اجباری می‌نامند. البته اعطای چنین مجوزهایی همواره با برخی قیود و شرایط تحدیدکننده از قبیل لزوم تلاش قبلی برای اخذ مجوز اختیاری، محدود بودن مجوز به مصارف عمومی و نه تجاری و پرداخت غرامت عادلانه و ... مواجه است که می‌توان اهم این شروط را در ماده ۳۱ موافقتنامه TRIPS ملاحظه کرد.

در نظام حقوق ما اعطای مجوز بهره‌برداری اجباری پیش‌بینی نشده است. تنها به موجب ماده ۳۷ قانون ثبت علائم و اختراعات، عدم استعمال عملی پروانه اختراع به مدت پنج سال از تاریخ صدور ورقه اختراع موجب می‌شود هر ذینفع بتواند از دادگاه تقاضای صدور حکم بطلان ورقه اختراع را نماید. تعارض این حکم قانونگذار با ماده ۳۱ موافقتنامه TRIPS که ضمن پیش‌بینی پروانه اجباری در صورت سوء استفاده مخترع از حق خود، مقررات مفصلی هم برای آن پیش‌بینی کرده، آشکار است.

۵-۲-۲-۵. حق به رهن گذاردن (mortgaging)

در برخی از نظامهای حقوقی نظیر حقوق انگلستان، حق مخترع همانند سایر حقوق مالکانه قابلیت به رهن گذاشتن را نیز داراست (Bently & Sherman, op.cit: 416 و Cornish, op.cit: 252) که البته چنین حقی نه در حقوق ایران و نه در موافقتنامه TRIPS پیش‌بینی نشده است (Pierce & Purvis op.cit: 410)؛ امری که در حقوق ایران با توجه به مقررات مربوط به عقد رهن و لزوم عین بودن آن قابل پذیرش نمی‌باشد.

هـ-۳. استثنائات (private and noncommercial use)

همان گونه که ملاحظه شد، مخترع (یا قائم مقام او) دارای مجموعه حقوق انحصاری هستند که ورود به محدوده این حقوق توسط سایرین و بدون رضایت وی عمل تجاوزکارانه و نقض حق تلقی می‌شود. با وجود این اصل، در مواردی ارتکاب این اعمال تحت اوضاع و احوال خاصی نقض حق تلقی نشده و ضمانت اجرایی در پی نخواهد داشت که این موارد اصطلاحاً «استثنائات» نامیده می‌شوند.

از جمله این استثنائات می‌توان به «استفاده شخصی و غیرتجاری» (private & noncommercial use) (Bently & Sherman, op.cit: 416)، «استفاده با اهداف آزمایشی» (experimental use) و همچنین «استعمال مقدم بر اعطای گواهی اختراع» (prior use) (Pierce & Purvis op.cit: 98) اشاره کرد که البته بررسی شرایط و مقررات مرتبط با هر یک از این موارد از حوصله این مقال بیرون است.

از این بین، موارد اول و دوم هر چند در حقوق ایران در قوانین مربوط، جزء استثنائات عمل تجاوزکارانه به شمار نیامده‌اند، لیکن از آنجا که برقراری چنین استثنائاتی جزء تکالیف کشورهای عضو موافقتنامه TRIPs نیست و عدم پیش‌بینی این موارد در چارچوب «حمایت بیشتر» توسط کشورها از حقوق مالکیت فکری که در موافقتنامه مجاز شمرده شده قابل توجیه می‌باشد، لذا ناسازگاری و تعارضی بین دو نظام حقوقی وجود ندارد.

در خصوص «استعمال مقدم» نیز باید گفت، قانونگذار ایران در ماده ۳۰ قانون ثبت علائم و اختراعات صورت خاصی از این مورد را به عنوان استثنایی بر عمل تجاوزکارانه مقرر نموده است که مطابق این ماده کسی که در خارج از ایران اختراع خود را ثبت کرده و قصد دارد برای باقیمانده مدت اعتبار حق خود در ایران ورقه اختراع تحصیل کند، نمی‌تواند از عملیات شخص یا مؤسسه‌ای که قبلاً از آن اختراع استفاده می‌کرده جلوگیری نماید. در سایر موارد نیز هر چند تصریحی در قوانین مربوط دیده نمی‌شود، اما از آنجا که مطابق استدلال پیشین، برقراری استثنائات عمل تجاوزکارانه جزء اختیارات کشورهای عضو TRIPs است، تعارض و تنافری بین نظام حقوق ایران و این موافقتنامه وجود نخواهد داشت.

۵-۴. ضمانت اجراها

اقداماتی را که در جهت مقابله با عمل تجاوزکارانه به حق مخترع می‌توان معمول داشت می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

۵-۴-۱. ضمانت اجرای مدنی

اولین حق مخترعی که حقوق وی از رهگذر اعمال تجاوزکارانه مورد تعرض قرار گرفته، جبران زیانهای وارد شده تحت شرایط عام مسئولیت مدنی است. در این خصوص ماده ۴۹ قانون ثبت علائم و اختراعات، علاوه بر زیانهای وارد شده، منافعی را نیز که دارنده حق اختراع از آن محروم شده است، قابل مطالبه می‌داند که به نظر می‌رسد با توجه به خاص بودن قانون فوق و عام بودن حکم تبصره ۲ ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی دادگاههای عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۹ که خسارت ناشی از عدم‌النفع را غیر قابل مطالبه می‌داند، حکم عام لاحق‌توان نسخ حکم خاص سابق را نداشته باشد. چنین استنتاجی متضمن انطباق مقررات مربوط در حقوق ایران با مواد ۴۴ و ۴۵ موافقتنامه TRIPS است که جبران خسارت وارد شده را به عهده نقض‌کننده حق قرار داده است.

همچنین مخترع می‌تواند از محکمه تقاضای منع متجاوز از ادامه اعمال تجاوزکارانه نماید و محکمه در این باب تابع قواعد عام مربوط به صدور دستور موقت خواهد بود. البته در این باب ماده ۶۴ آیین‌نامه اصلاحی قانون فوق نیز حکم مشابهی مقرر نموده است و از آنجا که در ماده ۵۰ موافقتنامه TRIPS صدور دستور موقت مبنی بر منع متجاوز و شرایط آن پیش‌بینی شده است، می‌توان حکم به انطباق مقررات حقوق ایران در این باب با مفاد موافقتنامه موصوف داد.

از سوی دیگر، موافقتنامه TRIPS امکان معدوم کردن کالاهای حاصل از طریق عمل تجاوزکارانه را به عنوان اختیار اعضا پیش‌بینی کرده است که البته به نظر می‌رسد، معادل چنین اختیاری در حقوق ایران تنها در صورت تحصیل این محصولات از طریق عمل مجرمانه و به موجب ماده ۱۰ قانون مجازات اسلامی امکان‌پذیر است.

۵-۴-۲. ضمانت اجراهای کیفری

به لحاظ آثار زیانبار اجتماعی و اقتصادی و سیاسی (همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد)، در پاره‌ای نظام‌های حقوقی تجاوز به حق مخترع جرم تلقی شده و مستوجب مجازات است. در نظام حقوقی ایران علی‌رغم وجود چنین وضعیتی در سالهای پیش، فعلاً نصی که متضمن قابل مجازات بودن تجاوز به حق اختراع باشد به چشم نمی‌خورد. با این حال، از آنجا که در ماده ۶۱ موافقتنامه TRIPs تکلیف اعضای این موافقتنامه در جعل مجازات برای اعمال تجاوزکارانه تنها در خصوص «جعل عمدی علامت تجاری یا سرقت حق کپی‌برداری در مقیاس تجاری...» و نه نقض حق اختراع، پیش‌بینی شده است، از این جهت تعارض بین دو نظام حقوقی مورد نظر وجود ندارد.

۵-۴-۳. ضمانت اجراهای گمرکی

این قبیل ضمانت اجراها در واقع قسمی ضمانت اجراهای مدنی یا غیرکیفری (از نوع اداری) است. این نوع ضمانت اجراها تنها در خصوص صادرات و واردات غیرمجاز قابل اعمال‌اند. به عبارت دیگر، زمانی پای این ضمانت اجراها به میان می‌آید که پدیده مرز در جریان کالاهای حاصل از نقض حق مخترع دخیل باشد و اقداماتی از قبیل تعلیق ترخیص، توقیف کالاها در گمرک و حتی دور ریختن کالاها را دربر می‌گیرد، که در بخش سوم قسمت اجرای حقوق موافقتنامه (از ماده ۵۱ تا ۵۹) به تفصیل بدان پرداخته شده است. این اقدامات در حقوق ایران پیش‌بینی نشده‌اند، لیکن به لحاظ اختیاری بودن آنها در موافقتنامه TRIPs موجبی برای تعارض و ناسازگاری دو نظام حقوقی وجود ندارد (شیخی، ۱۳۸۵: ۱۱۱ و Heniz, 2003: 23).

و. انتقال و زوال حق اختراع

از آنجا که حق اختراع دارای جنبه مالی است، همچون سایر حقوق مالی قابل واگذاری به دیگران بوده و همچنین در مواردی ممکن است به علل مختلف این حق زائل شود. درخور یادآوری است که در اینجا مراد از حق اختراع تنها جنبه مالی آن است. در ذیل به بررسی این موارد می‌پردازیم:

و- ۱. انتقال حق اختراع

و- ۱-۱. انتقال ارادی

در خصوص انتقال ارادی حق اختراع، پیش‌تر در باب حقوق مخترع توضیح داده شد و نیازی به تکرار نیست.

و- ۱-۲. انتقال قهری حق اختراع

این مباحث اصولاً تابع احکام کلی مربوط به ارث و ورشکستگی است و خصوصیتی ندارد. با این همه در خصوص انتقال از طریق ارث، ماده ۳۹ قانون ثبت علائم و اختراعات و همچنین مدلول عبارت (قائم مقام قانونی) مندرج در مواد ۳۳ و ۳۴ همان قانون، مفید امکان انتقال یافتن این حق از طریق ارث است. مشابه این حکم در بند ب ماده ۲۸ موافقتنامه TRIPs مقرر شده است و لذا از این حیث بین این دو نظام حقوقی تعارضی به چشم نمی‌خورد. برعکس انتقال قهری حق اختراع از طریق ارث که مورد تصریح قوانین ایران و مقررات موافقتنامه TRIPs قرار گرفته است، هیچ نص خاصی در هیچ یک از متون مذکور دلالت صریح بر امکان انتقال قهری حق اختراع در موارد ورشکستگی یا افلاس ندارد و ذکر این مورد تنها از جهت موافق قاعده بودن آن است، چرا که مطابق عموماً و کلیات مقررات مربوط به ورشکستگی و افلاس، دارایی ورشکسته و مفلس در اختیار دیان آنها قرار می‌گیرد و نصی که صریحاً حق اختراع را به عنوان یک حق مالی از حکم فوق استثناء نموده باشد وجود ندارد.

و- ۲. زوال حق اختراع

برخلاف حق معنوی مخترع که زوال‌ناپذیر است، حقوق مادی مترتب بر ثبت اختراع ممکن است بنا به عللی زائل شود. این موارد به شرح ذیل قابل بررسی‌اند:

و- ۲-۱. پایان دوره اعتبار (expiration of duration)

دیدیم که «حق اختراع حقی است انحصاری و موقت که به ثبت‌کننده اختراع با رعایت شرایط مقرر در قوانین اعطا می‌شود.» موقت بودن این حق به معنای زوال و پایان آن بر اثر سپری شدن دوره حمایت قانونی از آن است و پس از حدوث این امر، اعمالی که

تاکنون نقض حق اختراع تلقی می‌شود، از این حیث آزادند (Cornish op.cit: 252). مطابق ماده ۳۳ قانون ثبت علائم و اختراعات «مدت اعتبار ورقه اختراع به تقاضای مخترع ۵ یا ۱۰ یا ۱۵ یا ۲۰ سال خواهد بود...» که این حکم قانونگذار در خصوص موارد کمتر از ۲۰ سال با مفاد ماده ۳۳ موافقتنامه TRIPs در تعارض است.

و-۲-۲. فسخ و اعراض

مراد از فسخ در اینجا مفهومی خاص می‌باشد و آن موردی است که مقامات اداری و (نه قضایی) بر اساس برخی اختیارات قانونی حق اختراع را به صورت یک‌جانبه فسخ می‌کنند. این عمل نادر ابزاری سیاسی در دست دولتهاست که در موارد خاصی از آن استفاده می‌کنند که موضوع با مصالح ملی کشور در ارتباط باشد.

در حقوق ایران به استثنای بند ۳ شق الف ماده ۵ موافقتنامه پاریس که الغای حق اختراع را قبل از اثبات ناکارایی راهکارهای مربوط به الزام در بهره‌برداری (مثل پروانه اجباری) منع می‌کند و عیناً بخشی از موافقتنامه TRIPs نیز می‌باشد، موردی به چشم نمی‌خورد. این امر در موافقتنامه TRIPs منوط به پیش‌بینی حق تجدید نظرخواهی در مراجع قضایی نیز می‌باشد.

در کنار عمل فسخ از جانب دولت، اعراض و چشم‌پوشی دارنده حق اختراع از حق خود قابل بررسی است و این عمل هر چند نادر باشد لیکن محال نیست، چرا که هر مالکی حق چشم‌پوشی و اعراض از حق مالکیت خود را داراست. این مورد بحث خاصی به همراه ندارد و تابع ضوابط و شرایط کلی اعراض است. تنها نکته‌ای که تذکر آن ضروری است اینکه به نظر می‌رسد اعراض مخترع از حق خود موجب ایجاد حق برای سایرین در حیازت و تملک آن حق، به نام خود نگردد و در حکم گذشت زمان است و از آن پس جزء اموال عمومی محسوب خواهد شد.

و-۲-۳. لغو اعتبار گواهینامه اختراع به علت عدم پرداخت عوارض قانونی

عوارض قانونی از یک سو مبین استمرار اراده مخترع در نگهداری انحصار متعلق به وی است و از سوی دیگر منبع تأمین هزینه‌های ناشی از ثبت و کسب درآمد برای دولتهاست و همچنین مانع از آن است که افراد بی‌جهت تقاضای ثبت امور و ابداعات بی‌ارزش کنند و هزینه‌های گزاف بر دولت تحمیل نمایند.

در حقوق ایران در ماده ۳۴ قانون ثبت علائم و اختراعات، عوارض پیش‌بینی شده و ماده ۳۵ همان قانون مقرر می‌دارد قسط مربوط به هر سال (اگر قبلاً تأیید نشده باشد) باید در ظرف سه ماه اول همان سال تأدیه گردد و الا ثبت اختراع از درجه اعتبار ساقط خواهد بود. البته در صورتی که دارنده حق اختراع ظرف سه ماهه دوم حق‌الثبت آن سال را به مأخذ دو برابر تعرفه قانون بپردازد، ثبت اختراع به قوت خود باقی خواهد بود (امامی، بی تا: ۱۵۸).

همچنین ماده ۵ مکرر موافقتنامه پاریس که عیناً بخشی از مقررات حقوق ایران و موافقتنامه TRIPS می‌باشد، مهلت ارفاقی شش‌ماهه برای پرداخت عوارض معوقه در نظر گرفته است که این امر مبین پذیرش اصل این راهکار در نظام حقوقی مزبور است و نشانگر عدم تعارض بین مقررات حقوق ایران و موافقتنامه TRIPS است.

و ۲-۴. ابطال ورقه اختراع

برخلاف لغو اعتبار و فسخ که پیش‌تر بررسی شد و از جانب مقامات اداری اعمال می‌گردد، ابطال ورقه اختراع تنها توسط مقامات قضایی در مواردی که کشف شود اختراع در زمان ثبت فاقد یکی از شرایط ماهوی یا مشمول یکی از موارد ممنوعیت ثبت بوده است، صورت می‌گیرد. علاوه بر این، به موجب بند ۴ ماده ۳۷ قانون فوق، عدم استفاده عملی از اختراع به مدت ۵ سال از تاریخ صدور ورقه اختراع موجب می‌شود که هر ذینفع بتواند ابطال آن را از دادگاه تقاضا نماید که این مورد نیز پیش‌تر بررسی گردید.

نتیجه

حق اختراع حقی است که همزمان واجد دو جنبه مادی و معنوی برای مخترع است. پیشینه شناسایی چنین حقی در عرصه بین‌المللی به قریب یکصد و پنجاه سال قبل و در عرصه حقوق داخلی به هفتاد سال قبل باز می‌گردد. لزوم برقراری و شناسایی اعتبار برای چنین حقی بنا به ادله مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی از یک طرف و توجیحات فلسفی، حقوقی و فقهی از سوی دیگر مبتنی است. تحولات جدید در عرصه

اقتصاد و روابط بین‌المللی موجب شده که حمایت همه‌جانبه و فراگیر و هماهنگ از حقوق مالکیت فکری به طور اعم و حق اختراع به طور اخص مورد توجه ویژه کشورها و نهادهای بین‌المللی قرار گیرد. موافقتنامه TRIPs که برای اعضای سازمان تجارت جهانی به عنوان فراگیرترین نهاد اقتصادی، تجاری و بین‌المللی الزام‌آور است، آیینۀ تمام‌نمای این نیاز و مظهر انسجام و روزآمدی مقررات این مقوله در عرصۀ بین‌المللی می‌باشد و با توجه به شرایط داخلی و بین‌المللی، الحاق به موافقتنامه TRIPs برای ایران، راهی گریزناپذیر است. بررسی و مقارنۀ انجام شده در مقررات مربوط به حق اختراع در حقوق ایران و تطبیق آن با موافقتنامه TRIPs مبین انطباق کلی این دو مجموعه و نیاز به انجام پاره‌ای اصلاحات جزئی در مقررات ایران به منظور انطباق کامل میان آنهاست. نظام حقوقی ما و مبانی آن نیز تاب پذیرش چنین اصلاحاتی را داراست.

۷۰

فقه و حقوق / حمیدرضا اصلانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

الف. فارسی

۱. اشتیاق، وحید، «نظر چند تن از فقها و آیات عظام پیرامون حقوق مالکیت‌های فکری»، مجله رهنمون، مدرسه عالی شهید مطهری، ش ۲ و ۳، پاییز و زمستان ۱۳۷۱.
۲. امامی، نورالدین و دیگران، درباره قرارداد پاریس راجع به حقوق مالکیت صنعتی، تهران، مؤسسه حقوقی تهران، ۱۳۵۳.
۳. امامی، نورالدین، حق مخترع: مطالعه تطبیقی فصلی از حقوق مالکیت فکری، بی‌جا، بی‌تا.
۴. اولاد، ذبیح‌الله، «حقوق و مدیریت ثبت اختراع»، مجله دیدگاه‌های حقوقی، فصلنامه دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، سال چهارم، ش ۱۳ و ۱۴، ۱۳۷۸.
۵. آیتی، حمید، حقوق آفرینش‌های فکری؛ با مقدمه دکتر سید حسین صفایی، تهران، حقوقدان، چ اول، ۱۳۷۵.
۶. زاهدی، مهدی، «حقوق ثبت علائم تجاری: مطالعه‌ای تطبیقی در حقوق ایران و سازمان تجارت جهانی»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، ش ۲ و ۳، سال اول و دوم، ۱۳۷۹.
۷. شیخی، مریم، «ضمانت اجراهای گمرکی نقض حقوق مالکیت صنعتی؛ مطالعه تطبیقی»، مجله پژوهشنامه بازرگانی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، شماره ۴۱، زمستان ۸۵.
۸. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، دوره مقدماتی، اموال و مالکیت، چ اول، تهران، یلدا، ۱۳۷۴.
۹. محمدی، ابوالحسن، قواعد فقه، تهران، یلدا، چ ۲، ۱۳۷۴.

۱۰. موسوی خمینی، سید روح‌الله، کتاب‌البیع، ج ۱، قم، النشر الاسلامی، ۱۴۱۵ ق.
۱۱. وایپو با همکاری سازمان ثبت اسناد و املاک جمهوری اسلامی ایران، ویژه‌نامه سمینار بررسی حقوق مالکیت صنعتی در جمهوری اسلامی ایران، سازمان ثبت اسناد و املاک، ۱۳۷۵.

ب. لاتین

12. Baumer, David & Poindexter , JC, *Cyber Law & E - Commerce, MC* - Graw - Hill, 2000.
13. Bently, Lionel & Sherman, Brad, *Intellectual property law*, Oxford University press, Oxford, 2001.
14. Cornish, W. R, *Intellectual Property*, Third edition, London, Sweet & Maxwell, 1996.
15. Heniz, Bardehle, *Enforcement of Intellectual Property Rights, Provisions of The TRIPs Agreement*, Munich, Germany, 2003.
16. Pierce, Jennife & Purvis, Iain, *Working with Iechnology*, Sweet & Maxwell, London, 2001.
17. WIPO, *Summary of the Patent Co - Operation Treaty (PCT)*, WIPO publication, 2000.
18. WIPO, *Paris convention for the protection of industrial property*, Geneva, 1998.
19. WIPO, *Summary of the Paris convention*, WIPO publication, 2000.